

CIORAN

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării

ediția întâi – 1934 / prima ediție postbelică, Humanitas – 1990

Cartea amăgirilor – 1936 / 1991

Schimbarea la față a României

1936 / ediție revăzută de autor – 1990

Lacrimi și sfinți – 1937 / 1991

Amurgul gândurilor – 1940 / 1991

Îndreptar pătimăș (1–70) [Paris, 1940], Humanitas – 1991

Îndreptar pătimăș II (70–140) [Paris, 1941–1944], Humanitas – 2011

Despre Franța [Paris, 1941], Humanitas – 2011

Razne [Paris, 1945–1946], Humanitas – 2011

Carnetul unui afurisit, Humanitas – 2021

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition *Tratat de descompunere*

Gallimard – 1949 Humanitas – 1992

Syllogismes de lamertume – 1952 *Silogismele amărăciunii* – 1992

La Tentation d'exister – 1956 *Ispita de a exista* – 1992

Histoire et utopie – 1960 *Istorie și utopie* – 1992

La Chute dans le temps – 1964 *Căderea în timp* – 1994

Le Mauvais démiurge – 1969 *Demiurgul cel rău* – 1995

*De l'inconvénient
d'être né* – 1973 *Despre neajunsul
de a te fi născut* – 1995

Écartèlement – 1979 *Sfârtecare* – 1995

Exercices d'admiration – 1986 *Exerciții de admirație* – 1993

Aveux et anathèmes – 1987 *Mărturisiri și anateme* – 1994

Mon Pays / Țara mea

Humanitas – 1996

Cahiers – 1997 *Caiete* (3 vol.) – 1999–2000

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

Singurătate și destin, Humanitas – 1992

Convorbiri, Humanitas – 1993

Scrisori către cei de-acasă, Humanitas – 1995

CIORAN

EXERCIȚII DE ADMIRAȚIE

ESEURI ȘI PORTRERE

Traducere din franceză
de Emanoil Marcu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

JOSEPH DE MAISTRE
Eseu asupra gândirii reacționare

Printre gânditorii care, ca Nietzsche sau ca Sfântul Pavel, au avut gustul și geniul provocării, un loc de seamă îi revine lui Joseph de Maistre. Ridicând cea mai mărunță problemă la nivel de paradox și la rang de scandal, mânuind anatema cu un amestec de cruzime și fervoare, el avea să creeze o operă bogată în enormități, un sistem ce nu încetează să ne seducă și să ne exaspereze. Amploarea și elocvența înversunărilor sale, pasiunea pusă în slujba unor cauze de nesusținut, îndârjirea de a legitima numeroase nedreptăți, predilecția pentru fraza asasină fac din el un spirit lipsit de măsură, necatadicsind să-și convingă adversarul, îl zdrobește din capul locului prin adjectiv. Convingerile lui par să respire o mare fermitate: ispitit de scepticism, el a știut să răspundă prin aroganța prejudecăților sale, prin vehemența dogmatică a disprețului său.

Cei de la sfârșitul veacului trecut, la apogeul iluziei liberale, își puteau oferi luxul de a-l numi „profet al trecutului“, de a-l considera o relicvă sau un fenomen aberant. Noi însă, într-o epocă mult mai lucidă, știm că ne este contemporan tocmai în măsura în care-a fost un „monstru“ și că e viu, actual, tocmai prin latura odioasă a doctrinelor sale. De altfel, chiar dacă ar fi depășit, el tot ar aparține acelei familii de spirite ce nu-și pierd strălucirea când moda lor a trecut.

Putem să-l pizmuim: a avut șansa, privilegiul de a-i fi derutat deopotrivă pe detractorii și pe admiratorii săi, de a-i fi obligat și pe unii și pe ceilalți să se întrebe: a făcut el cu adevărat apologia călăului și a războiului, ori numai s-a mărginit să le recunoască necesitatea? În rechizitoriul contra Port-Royal-ului, a exprimat oare fondul gândirii sale, sau a cedat pur și simplu unui capriciu? Unde sfârșește teoreticianul și unde începe partizanul? Era un cinic, era un pățimaș, sau n-a fost decât un estete rătăcit în catolicism?

A întreține echivocul, a deruta cu convingeri atât de clare ca ale sale – iată un tur de forță. În mod inevitabil, mulți au sfârșit prin a se întreba cât de real e fanatismul său, prin a pune accent pe surdina ce singur a impus-o brutalității cuvintelor sale, prin a sublinia insistent rarele lui complicități cu bunul-simț. În ce ne privește, nu-i vom aduce insulta de a-l considera un moderat. Ne vor reține la el tocmai trufia, admirabila impertinență, lipsa de echitate, de măsură și, uneori, de decență. Dacă nu ne-ar irita permanent, am mai avea răbdarea să-l citim? A fost apostolul unor adevăruri ce înseamnă ceva doar prin deformarea pățimașă la care le-a supus temperamentul său. A transfigurat neroziile catehismului și a dat locurilor comune ale Bisericii savoarea extravaganței. Religiile mor din lipsă de paradoxuri: el o știa, sau o simțea, și, pentru a salva creștinismul, a încercat să introducă în el ceva mai mult piper și ceva mai multă groază. În această încercare, talentul de scriitor l-a ajutat în mult mai mare măsură decât pietatea, care, după părerea Doamnei Swetchine, ce-l cunoscuse foarte bine, era lipsită de orice căldură. Îndrăgostit de expresia corozivă, cum ar fi putut catadicsi el să rumege veștedele flori de stil ale rugăciunii?

(Un pamfletar care se roagă! – putem imagina, dar nu și gusta asemenea asociere.) Smerenia este o virtute străină firii sale: n-o caută decât atunci când își aduce aminte că trebuie să se poarte ca un creștin. Unii dintre exegeții săi i-au pus la îndoială, nu fără regrete, sinceritatea, când ar fi trebuit mai curând să se bucure de tulburarea pe care le-o provoca: fără contradicțiile lui, fără echivocurile pe care, din instinct sau din calcul, le-a întreținut în jurul propriei persoane, cazul său ar fi de mult clasat, cariera încheiată, iar el ar cunoaște neșansa de a fi înțeleș – cea mai rea din câte se pot abate peste un autor.

Există ceva aspru și totodată elegant în geniul și stilul său, ceva ce evocă imaginea unui profet din Vechiul Testament, dar și pe aceea a unui om din veacul al XVIII-lea. Cum inspirația și ironia încetează să fie ireconciliabile în el, ajungem să participăm, prin furiile și butadele sale, la întâlnirea spațiului cu intimitatea, a infinitului cu salonul. Dar, în timp ce se înfeuda Scripturii până la a-i admira de-a valma formulele inspirate și neroziile, Maistre ura cu intransigență Enciclopedia, de care totuși era legat prin tipul de inteligență și calitatea prozei sale.

Impregnate de o înverșunare tonică, scrierile lui nu plictisesc niciodată. În ele, la orice paragraf, îl vedem ridicând în slăvi sau tăvălind în noroi o idee, un eveniment sau o instituție, adoptând față de ele un ton de procuror sau de apologet. – „Orice francez prieten al janseniștilor e un prost sau un jansenist.“ – „Totul e fabulos de rău în Revoluția Franceză.“ – „Cel mai mare vrăjmaș al Europei și care trebuie zdrobit prin orice mijloace în afară de crimă, cancer funest

ce atacă autoritatea de orice fel măcinând-o neîncetat, fiu al orgoliului, tată al anarhiei, dizolvant universal – acesta e protestantismul.“ – „Mai întâi de toate, nu există nimic mai drept, mai erudit, mai incoruptibil decât marile tribunale spaniole, iar dacă la acest aspect general îl adăugăm pe acela al sacerdoțiului catolic, ne vom convinge, chiar și fără o experiență nemijlocită, că nu poate exista în univers nimic mai calm, mai ponderat, mai uman prin natura lui, decât tribunalul Inchiziției.“

Dacă practica excesului ne-ar fi necunoscută, am putea-o învăța la școala lui Maistre, care știe să compromită, cu egală pricepere, și ce iubește, și ce urăște. Noian de elogii, avalanșă de argumente ditirambice, cartea lui *Despre papă* l-a cam îngrozit pe Suveranul Pontif, care-a simțit primejdia unei asemenea apologii. Nu există decât un mod de-a lăuda: inspirându-i teamă celui lăudat, făcându-l să tremure, silindu-l să se ascundă cât mai departe de statuia ce i se înalță, constrângându-l, prin hiperbola revărsată, să-și cântărească mediocritatea și să sufere. Ce noimă poate avea o pledoarie care nu chinuie și nici nu deranjează, un elogiu care nu ucide? Orice apologie ar trebui să fie un asasinat prin entuziasm.

„Nu există om de caracter care să nu tindă spre o anume exagerare“, scrie Maistre, gândindu-se desigur la sine. Să notăm că tonul tăios și adesea violent al lucrărilor sale nu se regăsește și în scrisori; la publicarea lor, au provocat uimire: amabilitatea pe care-o degajă – cum s-o fi bănuțit la doctrinarul furibund? Surpriza, care a fost unanimă, ni se pare, cu trecerea timpului, într-o câțiva naivă. De regulă, un gânditor își plasează nebunia în operă și își păstrează bunul-simț

pentru raporturile cu ceilalți; întotdeauna va fi mai dezlănțuit și mai neîndurător când atacă o teorie decât atunci când se adresează unui prieten sau unei cunoștințe. Întâlnirea – față în față – cu ideea ne face s-o luăm razna, ne întunecă judecata și produce iluzia atotputerniciei. În adevăr, lupta cu o idee smintește: spiritul își pierde echilibrul, orgoliul începe să fremete. Dereglările și aberațiile noastre sunt provocate de lupta pe care o purtăm cu irealitățile, cu abstracțiunile, de voința noastră de-a învinge ceea ce nu există; de aici aspectul impur, tiranic, delirant al lucrărilor filozofice, ca de altfel al oricărei lucrări. Gânditorul ce mângălește o pagină fără destinatar se crede, se simte arbitrul lumii. În scrisori își exprimă, din contră, proiectele, slăbiciunile și derutele, își temperează lipsa de măsură din cărți și se odihnește după truda exceselor. Corespondența lui Maistre era a unui moderat. Unii, bucuroși să găsească în ea un alt om, l-au rânduit de îndată printre liberali, uitând că a fost tolerant în viață doar pentru că-și vărsa intoleranța în operă, care, în cele mai bune pagini, glorifică tocmai abuzurile Bisericii și cruzimile Puterii.

Revoluția, rupându-l de obiceiurile sale și zdrobindu-l, i-a trezit interesul pentru marile probleme; altfel, ar fi dus la Chambéry o viață de bun familist și bun francmason, ar fi continuat să-și asezoneze catolicismul, regalismul și martinismul cu acel strop de frazeologie rousseauistă ce-i urâțește scrierile dintâi. Armata franceză, invadând Savoia, l-a gonit; a luat drumul exilului: spiritul său avu de câștigat, stilul de asemenea. Îți dai seama de asta când compari *Considerațiile asupra Franței* cu producțiile retorice și dezlănate de dinaintea perioadei revoluționare. Nenorocirea, accentuându-i gusturile și prejudecățile, l-a salvat de plutitul în vag,

făcându-l totodată definitiv incapabil de pace sufletească și obiectivitate, virtuți atât de rare la un emigrant. Maistre a fost un emigrant, iar asta chiar și în anii (1803–1817) când îndeplinea misiunea de ambasador al regelui Sardiniei la Sankt-Petersburg. Toate gândurile sale aveau să poarte pecetea exilului. „Nu există decât violență în univers; dar noi suntem stricați de filozofia modernă, care spune că totul e-n ordine, în vreme ce răul a întinat totul, și, într-un sens foarte real, totul e rău, deoarece nimic nu e la locul său.“

„Nimic nu e la locul său“ – refren al emigrațiilor și totodată punct de plecare al reflecției filozofice. În contact cu anarhia și cu nedreptatea, spiritul se trezește: ceea ce e „la locul său“, ceea ce este natural îl lasă indiferent, îl adoarme, în timp ce frustrarea și deposedarea îi convin și-l însuflețesc. Gânditorul se îmbogățește cu tot ce îi scapă, cu tot ce i se fură: dacă ajunge să-și piardă și patria – ce chilipir! Astfel, exilatul este un filozof la scară redusă sau un vizionar de circumstanță, sfâșiat între așteptare și teamă, pândind evenimentele cu speranță sau spaimă. Are geniu? – se înalță atunci ca de Maistre, deasupra lor, și le interpretează: „... prima condiție a unei revoluții declarate este să nu existe nimic care s-o poată contracara și ca nimic să nu le izbuțească celor ce vor s-o împiedice. Însă nicidecum ordinea nu e mai evidentă, nicidecum Providența nu este mai palpabilă decât atunci când acțiunea superioară se substituie acțiunii omului și funcționează singură: e ceea ce vedem în momentul de față.“

În epocile când devenim conștienți de nulitatea inițiativelor noastre, asimilăm destinul fie Providenței – mască

liniștitoare a fatalității, camuflaj al eșecului, mărturisire a neputinței de-a organiza devenirea, dar voință de a-i degaja liniile esențiale, descifrând în ele un sens –, fie unui joc de forțe mecanice, impersonal, al cărui automatism dictează acțiunile și chiar credințele noastre. Totuși, oricât de impersonal, oricât de mecanic ar fi acest joc, noi îl investim fără voie cu virtuți pe care însăși definiția lui le exclude și îl reducem – conversiune a conceptelor în agenți universali – la o putere morală, responsabilă de evenimente și de întorsătura ce-o vor lua. În plin pozitivism nu era oare evocat, în termeni mistici, viitorul, atribuindu-i-se o energie la fel de eficientă ca aceea a Providenței? Căci – adevăr incontestabil – în explicațiile noastre se strecoară un dram de teologie, inerent, ba chiar indispensabil gândirii umane, în măsura în care ea se silește să dea o imagine coerentă a lumii.

A atribui procesului istoric o semnificație, fie și derivând-o dintr-o logică imanentă devenirii, înseamnă a subscrie, mai mult sau mai puțin explicit, la o formă de providență. Bossuet, Hegel și Marx, prin chiar faptul că atribuie evenimentelor un sens, aparțin aceleiași familii sau, cel puțin, nu se deosebesc în esență unii de alții, important fiind nu de a defini, de a determina acest sens, ci de-a recurge la el, de a-l postula; iar ei recurg la el, îl postulează. A trece de la o concepție teologică sau metafizică la materialismul istoric nu înseamnă decât să schimbi un providențialism cu altul. Dacă am avea obiceiul să privim dincolo de conținutul specific al ideologiilor și doctrinelor, am vedea că a opta pentru una din ele mai degrabă decât pentru alta nu denotă prea multă perspicacitate. Cei ce aderă la un partid cred că se deosebesc de cei ce aderă la altul, când de fapt toți, din

CUPRINS

Joseph de Maistre	5
Valéry în fața idolilor săi	65
Beckett	87
Saint-John Perse	97
Mircea Eliade	107
Caillois	119
Michaux	127
Benjamin Fondane	137
Borges	145
Maria Zambrano	151
Weininger	155
Fitzgerald	159
Guido Ceronetti	173
<i>Ea nu era de aici...</i>	179
<i>Scurtă confesiune</i>	183
<i>Recitind...</i>	189